

1877

EGYETEMES
PHILOLOGIAI KÖZLÖNY.

SZERKESZTIK

PONORI THEWREWK EMIL

és

dr. HEINRICH GUSZTÁV,

EGYETEMI TANÁROK.

ELSŐ ÉVFOLYAM.

BUDAPEST, 1877.

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ HIVATALA.

sellen würden bey D. Fausto stark vmm sein Erledigung anhalten | wie auch geschah. Dann ehe der Tag anbrach | war (p. 147) D. Faustus schon bei ihme | verzauberte die Wächter dermassen | daß sie in einen harten Schlaf fielen. stb.

Különben példányunk teljesen egyezik a bécsivel, mint én erről a legnagyobb pontosággal meggyőződtem; a sajtóhibák teljesen azonosak (így áll például e lapszám 187 helyett, tévesen: 178); a könyv utolsó lapja pedig mutatja a Spies-féle nyomda czimerét; fölötte: *Gedruckt zu Franckfurt am Mayn bei Johann Spies*; alatta: M. D. LXXXVII.

Leletem tudományos értéke igen csekély. Hiszen a bécsi példány — a fent közlött két oldal kivételével — teljes eredetiségében mutatja a híres könyv első alakját, s a Kühne-féle (fent nevezett) kiadás tudományos (irodalomtörténeti s esztétikai) tanulmányoknál még a bécsi exemplart is nélkülözhetővé teszi. De bibliographiai és irodalomtörténeti szempontból azért mégis igen értékes a mi példányunk is, mely a magy. tud. akadémia könyvtárának kétségtelenül egyik legbecesebb birtokának tekintendő.¹⁾

Heinrich Gusztáv.

GEORGE SMITH.

(Három közlemény.)

I.

A sémi fajnak sokféle — részben egymással ellentétes nagyhangzású és nagyszabású általános jellemzéseit hallottuk az utolsó évtizedekben. Hogy ezen sorok írója mily érzülettel viseltetik az ilyen általános, a részletek által rendesen cserben

¹⁾ Csak röviden jegyzem meg, hogy Faust-könyvünk példányához a következő könyv van hozzá kötve:

„*Vermanunge von den Schwarczkünstlerischen Aberglauben, das man sich dafür hüten sol. Den Liebhabern des vnuerfelschten Gottesdienstes zu gute, Lateinisch im Jahre 1575 geschrieben, durch Herrn Nikolaum Hemming-Newlich verdeudschet vnd in Druck gefertiget. Esaiæ am 8. Cap. Nach dem Gesetz und Zeugnis. Wittenberg, Gedruckt durch Hans Krafft's Erben. Im Jar 1586.*“

Egyelőre csak czimét említem fel e könyvnek; alkalmilag talán szólok egyetmást kulturtörténetileg igen érdekes tartalmáról.

hagyott jellemzések iránt, azt több ízben nyilvánosan kifejezte. ¹⁾ Mindamellett midőn *George Smith* felfedezéseinek és azon haladásnak, melyet a tudomány e halhatatlan férfinak köszön, méltatására szándékozom ezen közlőny olvasó közönségét előkészíteni, magam is az általam roszalt hibába esem, és a sémi fajhoz tartozó népek egy általános jellemvonásának kockáztatásával kezdem meg közleményemet. De, úgy gondolom, a részletek nem hazudtolják meg ezen általános thézist.

Midőn a sémi népek helyét kutatom a világművelődésben, és azt nézem, mennyi uj positiv ideával járultak az emberiség szellemi életének történetéhez, azt találom, hogy bármily hathatós és emlékezetes legyen is azon kis eszmecsoport, melylyel ahhoz járultak, mindamellett kicsi az és korlátolt körü.

A sémi népek nem voltak soha sem a szellemi kezdeményezés emberei.

Annál bámulatosabb alakban nyilvánul a kultúrtörténetben *receptiv* tehetségük. Bátran állithatjuk, hogy nem látunk népkört az ókori és középkori emberiség történetében, mely kevesebb eredeti gondolatot nyújtott volna nemünknek, de mely nagyobb tehetséget mutatott volna a kívülről reá ható szellemi befolyások befogadására, egyéni feldolgozására, gyakorlatias átidomítására, és — mi fő — *terjesztésére* mint a sémi faj. Kezdeményezései, a mennyire ilyenekkel találkozunk, inkább az anyagi étellel függenek össze mint a gondolat birodalmával; és magának a sémiség azon ágának, mely az anyagi élet terén való kezdeményezésre nézve volna példaként felhozandó, sémi voltára nézve ethnologiai értelemben még nem mondotta el a tudomány legutolsó szavát. Bármennyire tiltakozunk ugyanis — és én magam is e tiltakozók közzé tartozom — *Müller J. G.* bázeli tanár azon fixa ideája ellen, hogy a semitismus — mint ethnographiai fogalom — merő phantázia, s hogy azon népek, melyeket a sémi elnevezéssel illetünk nem egyebek mint *chamitizált japhetiták* ²⁾, bár mennyire, mondom, visszautasítsuk ezen erő-

¹⁾ *Nyelvtud. Közlem.* XII. 137. lap. *Der Mythos bei den Hebräern* 5—10. lap.

²⁾ Lásd. *Nyelvtud. Közl.* XII. 309. lap.

szakos hypothezist: mindenesetre a phoenikiai művelődésre nézve nyílt kérdés az, hogy abban, mit a kultúr terén nekik köszönünk, mennyi a sémi elem és mennyi azon chamitaké (Kanaan őslakósságaé), kiket az őskor egy nevezetes népvándorlása folytában helyeikből kiszorítottak, és kik fölé mintegy újabb ethnographiai réteg vonultak, az alapréteget önmagukba olvasztva.

A sémi faj receptiv természetét az ókorban — ha a phoenikiaiaktól eltekintünk — még a héber nép régi története is eleven színekben mutatja be előttünk.

A fejletlen nomadizmusból kibontakozva a sajátképeni kultúrélet terén az volt első lépése, hogy honfoglalása után a meghódított Kanaan álladalmi életét és vallását tette magáévá és a kanaaniták politikai és vallási institutióit dolgozta fel egyéni geniusa mértéke szerint.

Még dolgunk lesz az ókori sémiak receptiv természetével. Most forduljunk egy középkori példához. Ott látjuk az arabokat, a középkori történelem egyik legbámulatosabb jelenségét. Ha kultúrtörténetükön végig nézünk, gyorsan túleshetünk eredeti alkotásaikon. De annál bővebben foglalkoztat azon emlékezetes szellemi munka, melyet pusztá receptió folytán vittek véghez és a befogadott s egyénileg feldolgozott külső behatások terjesztése által műveltek. Persiában ezen nomád nép politikát és álladalmi szervezetet tanult, Mesopotámiában a syrektől — kik, maguk is sémiak, a görög tudomány hordozóivá váltak volt — a görög philosophiát, melynek a középkorban nemcsak Ázsiában, hanem Spanyolországban való uralkodásuk folytán Európában is terjesztői és meghonosítói lettek.

A vallástörténet terén soha vallásos eszme nem mutatott annyi rugékonyságot idegen elemek feldolgozása irányában, mint a sémiak kebelében keletkezett vallásos eszmék. Példa reá a keresztyénség, mely sémi körben keletkező, oly alkalmas keretnek mutatkozott görög-római, új platonikus, germán stb. eszmékkel való vegyülés számára.

Egy külön munkát igényelne ezen tételek bővebb körülírása és az oda tartozó adatok csoportosítása. Βραχεῖ δὲ μὲνθη πάντα συλλήβδην μάθη: — *a sémi faj nem genialis, de talentos.*

II.

A sémi népek epigraphicus irodalma a legújabb időkig vajmi szegényes benyomást tett arra, a ki végig ment rajta. Ezen feliratok, melyeket leginkább a phoenikiai és assyriai nép szolgáltatott, nagyban véve két osztályba sorozhatók. Egyik része úgynevezett *votívtábla*, azaz táblák, melyeket kegyes emberek, az istenek iránti hálából szenteltek nekik. Többnyire egyhangúak, száraz tulajdon névsorok: az ajándékozó neve, az istené kinek tiszteletére állította és legfeljebb az alkalom megnevezése, mely felállításának okát szolgáltatta. Csak *Eshmunasar* király sírírata, és az úgynevezett *marseilli* és *karthágói* áldozatlajstromok engednek következtetnünk arra, hogy a votívtáblák nem egyedüli visszatükrözöttői a phoenikiai szellemnek. Ilyenek legnagyobb részt az úgynevezett himjár (délarábiai) feliratok is. Másik része, mely leginkább az assyriai epigraphiában van képviselve, (a kanaanita epigraphiában a nem rég felfedezett Mésa^h felirat tartozik ezen rovatba) történeti természetű; az uralkodók ezen feliratokban viselt dolgaikról és győzelmeikről szólnak, nem épen a szerénység hangján. Ily feljegyzésekből ugyan közvetve lehet következtetéseket vonni az illető népek gondolatkörére, belső műveltségére, vallására, mondáira stb. de direct felvilágosításokat ezekre nézve nem nyújtanak; csak tudományos egybevetés folytán lehet és lehetett ezen feliratokat vallás-és művelődéstörténeti adatokként felhasználni.

Ha a sémi epigraphia az épen jellemzett két rendbeli feliratoknál egyebet nem mutathatna fel a *Corpus inscripti-onum semiticarum*, melyet ezelőtt pár évvel Németországban szóba hoztak, ebből az illető népek szellemi fejlődésére nézve igen sovány képet nyerhetnénk csak. Egypár phoenikiai, arabs és assyr istennevet, melyeket másodlagos görög kútfők segítségével rendszerré csoportosítanánk egybe, egy sorát a királyneveknek és dynastiáknak, melyeknek sajátlagos alakjai élénk polemiaira hinák ki az érdeklettek, és melyeknek egyéb szomszédos dynastiákhoz való chronologiai viszonya folytonosan lélekzetben tartaná a szorgalmas és lélekismeretes ékiratolvasókat.anyagot pedig, mely nekünk a népek eszmévilágába ép oly tanulságos pillantást engedne vetni, mint az

Ó. T. a héberekébe, ezen népek közel rokonaikéba, — ilyen anyagot csak nagyon nagyon keveset.

Azon férfiué, kinek nevét irtam e czikk sorozat homlokára, az érdem, hogy a sémi epigraphicus irodalom anyaga, mely egészen ezen évtized elejéig csak mennyiségi tekintetben bővült, oly irányban gazdagodott meg, mely egészen más világban tünteti elénk a sémiség leghatalmasabb képviselőjének szellemi életét, mint a milyenben elénk tünteték a monoton áldozati táblák egyrésről és a szájaskodó despoták fennhéjázó győzelmi bulletinjei másrésről. Nevezetes, hogy azon emlékek, melyeknek értelmezése és méltatása által *George Smith* a sémi régiség tudománynak egy új korszakát nyitotta meg, már két évtizeden át, képezték volt egy minden szak tudós által átkutatott európai gyűjteménynek, a londoni *British Museum*-nak alkatrészét, midőn *Smith* azokat a tudomány számára termékenyekké kezdé tenni. Azon gyűjteményből valók ugyanis, melyeket a híres *Layard* 1850-ben a Moszul átellenében fekvő Ninive-Kujundzsik romjaiban mint a régi assyriai királyi könyvtárt, fedezett fel. Ezen csupa téglába vésett ékiratok olvasására és tartalmuk felismerésére számos tudós költötte véres verejtékét. De belőlük egyebet száraz történelmi adatoknál nem merítettek. Legnagyobbbrészt az Ó-testamentumi történet szolgálatában használtattak fel, mintegy illusztrációi és magyarázói azon viszonyoknak, melyben a K. e. VIII—VI. század assyr királyai a két héber államhoz állottak, és azon történeteknek, melyeket a héber biblia ezen viszonyról tartalmaz. Pedig ugyanezen gyűjtemény, mely *Tiglathpileser*, *Salmanassar*, *Sargon*, *Sanherib*, *Asarhaddon*, *Nebukadnezar*, *Nabonid* és más assyriai királyok feliratait tartalmazza, foglalja magában azon fontos ősrégi mythologiái adatokat, költészeti — lyrai és eposzi — maradványokat, a babylonia-assyriai néphitről és babonáról szóló táblákat, melyekről legelőször *George Smith* munkálatai nyomán támadt tudomásunk, és mely irodalomkörök egyéb feltalálható részei ugyancsak *Smith* ismételt expedíciói folytán a hely színére, hol ásátásokat rendezett, kerültek napvilágra a lángeszű felfedező feldolgozásával együtt ¹⁾

¹⁾ A munkák melyekre vonatkozom :

1) *Assyrian Discoveries; an account of explorations and discoveries on the site of Nineveh, during 1873 and 1874, by George Smith.* London 1875.

Legmélyebb fájdalommal tölt el mindenkit, kit a tudomány ezen ágához, azon általános érdeken kívül, melylyel minden művelt ember az ókor oly fontos népe iránt, minő a babylon-assyriai, viseltetik, még a szaktudomány különös érdeke fűz, hogy, midőn azon lendületről készül szólani, melyet George Smith tudományos felfedezései a sémi régiségtudománynak kölcsönöztek, egyszersmind a halhatatlan felfedező nekrologusaként kénytelen szerepelni.

George Smith nincs többé az élők között. Ezen év szeptember havában, midőn utolsó látogatásáról, melyet a régi assyriai királyok palotáinak szentelt, hazatérőben volt, Aleppóban elragadta őt a halál, miután kevés hónappal előbb egyik kísérője, Dr. *Eneberg* finn tudós, kihez e sorok íróját a leghívebb barátság kötelékei fűzték, Mosulban esett áldozatul a szokatlan klimának.

G. Smith, ki nyilvános működését eleinte a Brit. Muz. ban igen alárendelt, tudományos természetűnek alig nevezhető minőségben kezdé meg, nagy szerepét és jelentőségét azon tudomány történetében, melynek dísze és büszkesége volt, 1872-ben alapította meg, ámbár már 1871-ben tünt ki az assyriológok sorából egy *Sardanapal király*-ról irt történeti munka által, melyben az ezen királyra vonatkozó ékirati szövegeket kiadta, fordította és magyarázta.²⁾ A ki valaha az ékiratokkal foglalkozni próbált, az már ezen munkában is bámulni fogja azon biztosságot, melylyel Smith a legterjedelmesebb ékirati szövegeket elolvasta és a historiai tudomány számára hasznavehetővé tette. Mig az ékirati editiókban hozzá szoktunk azon kellemetlen hatást tevő jelenségre, hogy lacuna lacunát éri, addig Smithnek Assurbanipalt illető szövegdarabjai, melyek terjedelmesség tekintetében *Oppert* és *Ménant* kiadványai mellett szép helyet foglalnak el, összefüggésre nézve

2) *The Chaldaean account of Genesis* London 1876. Már két kiadást ért, és ugyanennek német fordítása :

3) *George Smith's Chaldäische Genesis. Keilinschriftliche Berichte über Schöpfung, Sündenfall, Sintfluth, Thurmbau und Nimrod, nebst vielen anderen Fragmenten ältesten babylonisch-assyrischen Schriftthums.* Autorisirte Uebersetzung von *Hermann Delitzsch*, nebst Erläuterungen und fortgesetzten Forschungen von Dr. *Friedrich Delitzsch*. Leipzig 1876.

2) *History of Assurbanipal; edited and translated from the cuneiform inscriptions.* London 1871.

pedig meghaladják elődjei publicatioit, mindenütt a biztosság és azon fényes ingenium behatását teszik, melylyel Smith az ékirási palaeographia problémáival megbirkózott.

De nem ez azon munkája, mely nevének és tevékenységének oly nagy jelentőséget kölcsönöz a tudomány és az ókor fejlődése megismerésének történetében. Mint a British Museum régiségei assyriai osztályának öre ezen nagyszerű tudományos intézet költségén kiadott „*Cuneiform Inscriptions of Western Asia*“ című gyűjtemény IV. kötetének előkészítésével foglalkozott, midőn élesen látó szeme egy téglatáblán akadt meg, melynek tartalmában felületes átpillantás után is — és kit ne ragadna bámulatra már ezen egy tény: ékiratokkal borított téglatáblákról már futó pillantásra a szöveg tartalmát sejteni! — a bibliai vizözön mondához hasonló dolgokat vélt felfedezni. Ezen sejtelem arra indította őt, hogy egyelőre gyűjteményeiben és jegyzeteiben egy „mythologiai szövegek“ című osztálynak nyisson helyet, melybe aztán egyéb hasontartalmu szövegeket akart besorolni, későbbeni alaposabb áttanulmányozás és egybevetés céljából. Gyűjtéseit ezen szempontból folytatván, több hasontartalmu táblára akadt, míg tizenkét ily tábla együtt volt, melyekben csakhamar egy kerekdeden bevégezett assyriai vizözön mondát látott, melyet csakhamar rendbe hozott, és melynek értelmére nézve nem sokára tisztába jött. A mi ezen összefüggésbe hozott hosszú szövegdarabnál, melyet ezer meg ezer töredékből keresett ki és illesztett össze azon összefüggése szerint, melylyel birt midőn Sardanapal király könyvtárának egy részét képezte, azonnal szemébe ötlött, azon rokonság volt, melyben a babylon-assyriai vizözön monda, mely ezen tizenkét téglában volt megőrizve és általa újból felfedezve, a biblia hasontartalmu elbeszéléséhez áll. A mindkettőnkben előforduló személynevek ugyan különbözők egymástól, amott *Hasisadra* és *Isdubar*, emitt Noë, de a monda tartalma még a legkisebb részleteket tekintve is, oly közel összefüggésben állanak egymással, hogy lehetetlen volt, hogy Angliában, oly országban, melyben minden a mi bibliai tanulmányokkal összefügg, a művelt nagy közönség lelegevenebb érdekére számíthat, Smith ezen felfedezése a legnagyobb feltűnést ne okozott volna. Hogy mily részletekig terjed a

két monda összefüggése és rokonsága, arra nézve elég legyen csak azon egy mozzanatot idéznem, hogy például még a víz fogytával kiküldött és olajággal visszatérő galambot is ismeri a babyloni monda. Könnyen elképzelhető, mily feltűnést okozott ezen felfedezés Londonban, midőn G. Smith a *Society of Biblical Archaeology* előtt 1872-iki december 3-án felfedezését bemutatta. A legtekintélyesebb napi lapok — hogy ne is említsem a tudományos folyóiratokat, melyek az idő tájt egyébbel sem foglalkoztak — egész terjedelmében közölték Smith előadását és a közönség érdeke csak feléje fordult.¹⁾ Ezen czikkem egy későbbi fejezetében alkalmam lesz Smith felfedezésének nagy jelentőségét összefüggésben méltatni, és ezért most csak azon külső hatásra akarok utalni, melyet a nagy közönségen túl a sajátképeni szakirodalomban előidézett.

A babyloniai vizözönmonda tudniillik, midőn közelebről utána jártak, egy nagyobb mondaegészszé domborodott ki és most csak egy gyűrűjének bizonyult azon terjedelmes babyloniai eposznak, melyet ma az assyrológok az *Izdubar-mondakörnek* neveznek. A vizözönmonda ezen vonzó eposznak bevégező része. Az egész eposz, melyet *Smith* maga röviden az *Assyrian Discoveries* 165—222 lapján és a *Chaldaean Account of Genesis* (német ford.) 143—243 lapjain egészen bőven tárgyalt, egy híres babyloniai uralkodó — kinek nevét egyelőre *Izdubar*-nak olvasnak — kalandjait és viszontagságait írja le. *Smith* ezen *Izdubar*t a biblia Nimrodjával azonosítja és historiai személynek tartja. Ezen állítás belátásom szerint mindenestre az angol tudós historizáló hajlamaival függ össze; *Izdubar*, vagy bárminek olvassuk azon ékjeleket, melyekkel a babyloni nemzeti eposz hőse jelöltetik, minden kételyen kívül mythoszi alak.

Babylon népe idegen despoták részéről számos szenvedésnek van kitéve, Erekh városa általuk elpusztíttatik. „Va. a. „mint állatok, úgy félt a nép, valamint galambok úgy sirtak „a rabszolgák. Erekh Suburi istenei legyekké változtak és

---

¹⁾ A napi lapokon kívül az előadás bővített alakban külön is megjelent: *Chaldaean Account of the Deluge from Terracotta Tablets found at Nineveh, and now in the British Museum*. London 1872 in folio.

„rajokban elillantak. Erekh Suburi szellemei Sikkim-mé változtak és tömegesen elvonultak. Három esztendeig Erekh városa nem birt ellent állani az ellenségnek; a nagy kapuk lerontattak és eltiportattak. *Istar* istennő nem emelhetette fel „fejét ellenségei előtt.“ Ezen válságos időben élt Izdubar, a csodás születésű hős, kinek ereje oly nagy volt, hogy kezével egy arslánt tudott megfojtani (ezen jelenetet egy Khor-sabád-ban talált tábla ábrázolja). Izdubar ekkor furcsát álmódott. Az ég csillagait látta földre hullani, és midőn leértek a csillagok, az ő hátát verték. Ezután egy rémitő vad kinézésű és arslán karmokkal bíró állatot látott álmában. Meg volt győződve, hogy ezen álom ő reá vonatkozik és sorsát jövendőli. (Az álom nem maradt fenn tökéletesen.) Ezért minden bölcshez fordult azon kérelemmel, fejtenék meg álmát. A legdúsabb jutalmat ígérte annak, ki képes volna az álmot megfejteni. Többek között egy Heabani nevű satyrhoz fordult, ki távol emberi lakhelyektől, egy barlangban élt vad állatok társaságában, és kinek nagy híre járt arról, hogy a természet titkait ismeri. Heabani dühbe jött ezen felszólítás miatt; nem akarta magános életét az emberek barátsága árán oda hagyni. De *Samas* a napisten törekedik őt reávenni arra, hogy engedjen *Izdubar* kérelmének. „És *Samas* megnyitá száját és szólott, az ég felől így szólott hozzá: . . .

„Kéjteli asszonyt adnak majd neked, isteni diszszel fognak felruházni, királyi jelvényekkel fognak feldiszipteni, nagygyá fognak tenni. Izdubart fogod magadhoz hódítani. Izdubarral fogsz barátságot kötni. kényelmes nyughelyen fog pihentetni, szép nyughelyre fog ültetni, kellemes székre fog ültetni, balodra a föld királyai csókolják lábaidat; meg fog gazdagítani és Erekh férfiai hallgatásra fogja indítani előtted! . . . Heabani meghallotta *Samas*nak, a harci hősnek, „szavait, és lelkének haragja lecsillapodott.“ Izdubar ekkor megkezdi alkudozásait Heabanival és végre két, neki szánt asszonynak, *Samchat*-nak és *Charimti*-nak sikerül a bölcslet meghódítani. Ezen epizód az eposz egyik legszebb részlete. Heabani az asszonyok csábszavának engedve, Erekhbe jő, és miután Izdubar erejét egy a fővárosba hozott tigrisen (midannunak nevezi ezen állatot a szöveg) megpróbálta, álmát megfejti és azt igéri, hogy az istenek őt Erekh felszabadító-

jává teszik Heabani segítségével. Csakhamar sikerül nekik Humbaba zsarnokot megölni, uralmi jelvényeitől megfosztani és Erekh a zsarnoktól megszabadítani. A győzelem jutalmaképpen Izdubar magáévá teszi a királyi hatalmat és Erekh főváros palotájába vonulván, hőstársaival nagy lakomát tartott. A hódítás történetéhez egy vonzó regényke fűződik. Istar (Venus) Erekh istennője és Dumuzi király özvegye, Erekh új királya iránt szerelemre gerjed és kezével kínálja meg őt. „Hitvesemül akarlak fogadni, Izdubar, és én nőd akarok lenni, esküd legyen a kötelék, mely egybefűz bennünket. *Ukni* kőből és aranyból való kocsin fogsz járni, állványra aranyból és tengelye fényes. Nagy hódítások idejét fogod elérni, Bitani ellen, hol a fenyő nő. Midőn országába lépsz, Bitani az Euphrates mellett lábodat csókolja, uralmad alatt legyenek királyok és fejedelmek. Hegyek és völgyek sarczát hozzák néked, adót fizessenek néked, nyámaid és csordáid ikreket szüljenek. Vetélytársad ne legyen.“ Izdubar nem hajt az istennő szerelmi nyilatkozatára és fényes ígéreteire és kikosarazza az égi nőt. Ez boszújában atyjához Anu égi istenhez megy és fájdalmát panaszolja neki. Anutól egy bikát kér, melylyel a daczos hősnő boszút akar venni. Izdubar és Heabani legyőzik és megölik a vadállatot, mire Istar istennő a város falairól átkot mond Izdubárra. Istar látván, hogy a földön nem sikerül neki Izdubáron boszút venni, a pokolba utazik és hatalmait szerelme tárgya ellen felláztatja. Ezen epizód az Izdubar mondakör legfényesebb darabja. Valódi homericus színekkel festetnek itt Hades lakóinak kinjai, és Istar viszontagságai, míg a pokol hetedik kapuját eléri és a halál istennője elé vezettetik, és Izdubar büntetését kéri. Míg Istar a poklokban jár, a szerelem világa, mely fölött Istar uralkodik az istennő távollétében zavaroknak van kitéve, úgy hogy az istenek az alvilág istennőjétől Istar visszaküldését kérik. Istar boszúkísérlete az alvilágban így megghiúsult. Erre megkönyörül rajra anyja, *Anatu* istennő, ki Izdubárra egy utálatos betegséget küld. A hősnő fájdalma határt nem ismer és szerencsétlen állapota tetőpontját éri el, midőn tanítóját, Heabanit, ki őt hatalmassá tette, a halál ragadja el. A táblák itt hézagosak úgy hogy Heabani erőszakos halálának körülményei nem ismeretesek.

Kétségbeesett állapotában Izdubar odahagyja országát és a sivatagba vándorol, hogy őst, Hasisadrát, kit az istenek kegyessége miatt maguk közzé emeltek, felkeresse és tanácsát kikérje. Utközben ismét rémületes álmokképeket lát, és mindenféle csodaállatokkal társalog, kik leírják neki az utat, melyen a boldog istenek országába eljuthat, és Hasisadrát megtalálhatja. Folytatva utazását egy fáradságos uton, mely őt az Euphrates jobb partján elterülő *Mas* sivatagon vezetni keresztül, végre egy vidékhez ér, hol fénylő fák állanak, melyek ökköveket teremnek. Tovább utazva csudás madarakat lát és miután *Siduri* és *Sabitu* asszonyokkal, kik utját állják, kalandja támadt, végre *Urhamasi* nevű hajós egy tengeren a halál vizein át evez vele a boldogok országába, hol ismét kalandjai támadnak, míg végre Hasisadrá-val találkozik, kinek egész történetét elbeszéli. De Hasisadrának is volt sok közölni valója, tudniillik a vizözönmonda, mely vizözön az egész világot tönkre tette. Csak őt, Hasisadrát birta Hea isten egy bárka készítésére, melynek arányait, építési módját bőven beszéli el, melyben a víz fogytáig egy pár állattal tartózkodott. Ez az a rész, mely a biblia elbeszélésnek oly közel rokona és melyet Smith legelőször fedezett fel. Még lesz vele dolgunk. Ezen elbeszélés után Hasisadra meggyógyítja unokáját, ki *Urhamasi* hajóssal ismét Erekhbe visszatér és újból gyászolja *Heabanit*, kit az alvilág istenei nem akarnak befogadni, míg végre az ég istenei körükbe fogadják.

Népről, mely ily terjedelmes és vonzó eposzt — melynek tartalmát fent szárazon s röviden magának Smith munkáinak nyomán műtattam be — birt irodalmilag feldolgozni, mondhatni-e hogy semmi eposzalkotó tehetséggel nem bír? Pedig egészen a legujabb időkig ez volt a tudósok általános — mondhatnók dogmája a sémi fajról. Könnyen érthető tehát, hogy a mint a vizözönmonda Smith által történt bemutatása után a szaktudósok felriasztattak álmukból és arra tanítottak, hogy az ékirati táblák egyebet is tartalmaznak mint száraz történelmi szövegeket és hogy a British Museum által kiadott *Cuneiform Inscriptions of Western Asia* című gyűjteményt egyébre is lehet használni mint az assyr-héber synchronistikus adatok megvilágítására, neki estek ezen gyűjteménynek és kezdettek költészeti, vallástörténelmi, my-

thologiai, művelődéstörténeti adatokat keresni és — találni. A legrövidebb idő alatt más vélemény támadt a sémi régiség felől. Egyszerre mythologicus s epicus faj színében állottak a sémiekek a sok ideig tévhitben élő világ előtt. Különösen az Izdubar eposz azon epizódja, mely Istar istennő poklokra szállásáról szól, az eposz legvonzóbb része, melyet bátran állíthatunk hasonló tartalmu görög szövegek mellé, ragadta meg az angol, francia és német szakemberek figyelmét és két évvel Smith felfedezései után, munkák irattak a sémi eposzról, mythoszkörökről. Különösen *Schrader* ¹⁾ Németországban és a fáradhatlan *Lenormant Ferencz* ²⁾ Franciaországban voltak azok, kik e tekintetben siettek a művelt nagy közönséget felvilágosítani.

És a British Museum assyriai kincseinek ezen szempontból való felkutatása csakugyan igen bőven jutalmazta a keresők fáradságát. Mennyi becses adatot birunk a legutolsó három év óta azon birodalom belső kultúr életéből, melyet azelőtt csak királyai hódításairól ismertünk?

Mig a többi Európában leginkább csak a tudós közönség vett tudomást Smith nagyszerű felfedezéseiről, addig, azon okból, melyet már fentebb emeltem ki, Angliában a legtágasabb közönség érdekeltsége fűződött hozzá. Elég erre nézve csak a következő eseményt feljegyezni. Közvetlenül Smithnek fent említett uttörő felolvasása után *Arnold Edwin* ur, a *Daily Telegraph* felelős szerkesztője, jelent meg nála azon ajánlattal, hogy a nevezett politikai lap költségvetésének rovására Assyriába induljon és ott ugyancsak e költségen ásasson. Hátha sikerülhet a szerencsés felfedezőnek a helyszínen még többet találni, mint az európai Muzeumban! — Mindenkinék olvasóim között ez alkalommal eszébe jut *Stan-*

¹⁾ *Die Höllenfahrt der Istar . . .* von Eberhard *Schrader* Giessen 1873.

²⁾ *Les premières civilisations, Études d'histoire et d'archéologie* par François *Lenormant*. (Paris 1874.) II. kötet: 81—99 lap. Ezen könyvben az egész Izdubar mondakör szellemes tárgyalása található a „*Le deluge et l'épopée babylonienne*“ czimű fejezetben. *Lenormant* különben egyéb könyveiben is, különösen a *chaldaeusok magjátjáról és divinatiójáról* (Páris 1874 és 1875) szóló munkáiban közli azon eredményeket, melyekre a British Museum ékirati gyűjteményének átkutatása folytán a babyloni nép szellemi életére nézve jutott. *Lenormant* bő tudománya és világos irályu munkáit mindazoknak ajánlhatom, kik az ókori művelődéstörténet ezen ágában alapos tájékozást akarnak nyerni.

ley-nek a *New-York Herald* költségén végezett afrikai expedíciója.

A British Museum igazgatósága beleegyezett a szerkesztők áldozatkész akaratába és hivatalnokát szabadságra bocsátotta. A véletlen segítette Smithet. Alig érkezett a régi Niniveh romjaihoz, alig kezdette meg ásátásait, már is föl volt fedezve általa egy pár töredék, melylyel az Izdubarmondát — melynek számos hézaga mutatkozott a londoni példányban — kiegészíthette. Ekkor találta az Istarepizód azon részét, hol a csodás bikával való harcz iratik le. —

Felfedezte továbbá a bibliai világteremtési és bünesési monda ékirati másait, valamint egyéb nagyfontosságú mythologiai szövegeket. Olvasóim között azok, kik tán az ékirás természetét nem ismerik közelebbről, alig méltányolhatják azon bámulatos ügyességet, melylyel *Smith* a feltalált téglatöredékek apró ékjeleiből kevés fáradsággal elleste, hogy mit tartalmaznak és mily összefüggésbe tartoznak. Még bámulatosabb azonban szerencséje, mely kutatásaiban el nem hagyta, és egy ásásra kezébe játszott annyi és oly anyagot, a mennyit s a melyet generációk nem bírtak felmutatni.

Hazájába visszatérve, felfedezéseit publicálni kezdé, de ezen tevékenységét csakhamar egy második és harmadik expedíció váltotta fel, mely alkalmakkal a teremtési monda hézagait sikerült kitöltenie és egy új felfedezést tennie, t. i. a babyloni toronyról szóló monda babyloni eredeti szövegét.

1874-ben ismét visszatért Angliába, de ismét csak rövid ideig maradt, mert a *Daily Telegraph* megint utnak indította azon expedícióra, melynek, mint mondják, bő eredményei feldolgozását az irigy sors, mely e jeles bajnokot az élők közül elragadta, nem engedte meg a tudomány szerencsés előharczosának.

Aleppo földje rejti tetemeit. A felfedezett kincseket az ottani angol consul hazájába küldé, hogy a tudomány számára kárba ne vesszenek. A félbeszakított ásátásokat mint épen olvasom, *Hormuz Rassam* tudós folytatja. De az, a mit *Smith* a három expedícióból csinos könyveiben feldolgozott, elég, hogy nevét halhatatlanná tegye.

Jövő folytató cikkeimben az Assyriában felfedezett mondák bővebb méltatásával foglalkozom, és annak kimuta-

tásával, hogy milyen új szempontokat tárnak fel a sémi régiségtudomány számára. Ekkor okvetlen lesz alkalmam az ékirati emlékek természetéről is egy pár tájékoztató megjegyzést koczkáztatni.

Goldziher Ignác.

A PÚN SZÖVEG PLAUTUS POENULUSÁBAN.

Plautus 254 körül Kr. e. született, s 184-ben halt meg. Comédiái közül húsz maradt fenn. Görög mintákat utánzott, de sok római eredetiséggel. [*Teuffel Röm. Lit.* §. 96—99.] E sorok csak a *Poenulus* — „A kis pún“ — című comédiára, s illetőleg ötödik felvonásának első, második s harmadik jelenetére vonatkoznak. E jelenetekben pún személyek szerepelnek, és saját nyelvökön — a feníciai nyelven, mely a hébernek iker testvére — beszélnek; az egész darab nyelve tudvalevőleg latin. A *Poenulus* szövegének legrégebbi kéziratai a következők: 1. *Codex Ambrosianus* Palimpsestus, másképp majlandi Codex, a *negyedik* — Kr. u. — századból; 2. *Codex Palatino-Vaticanus* másképp „*Vetus Codex*“ Camerarii a *kilencedik századból*. 3. *Codex Heidelbergensis* vagy *Palatinus primus*, köznéven: *Decurtatus*; a *tizenkettedik századból*; 4. *Codex Vaticanus Ursinianus*, szinte a *tizenkettedik századból*; 5. *Codex Lipsiensis*, a *tizenötödik századból*. A pún szöveg terjedelmét tekintve csekély, de értelmezését a variáns lectiók itt-ott megnehezítik. A pún szöveget, mely latin betűkkel van átírva, a nyelvben járatlan másolók hibásan irták le. Jambusokba van szedve a pún szöveg is.

Az orientalisták közül többen foglalkoztak a pún szöveg értelmezésével, jelesen: *Wex*; *Rheinisches Mus. f. Philol.* IX. 1854. évf. *Hietzig*, u. o. X. 1856. a feníciai kutatásairól híres *Movers*, behatólag: *Die punischen Texte im Poenulus*; — a kéziratokat illetőleg: *Studemund*, s végre *Schröder Pál*: *Die Phönizische Sprache. Entwurf einer Grammatik nebst Sprach- und Schriftproben. Mit einem Anhang, enthaltend eine Erklärung der Punischen Stellen im Poenulus des Plautus.* Halle 1869.

kedveltetni. Akkor szélesbednék azok köre, kik közvetlen behatás folytán élveznék teljes szépségükben és igazságukban Goethének fenséges szavait, melyeket végül idéznem szabad legyen (Goethe, Geschichte der Farbenlehre, 2. Abtheilung, Überliefertes, 39. kötet. 65 lap.): „Plato olyféle viszonyban áll a világhoz, mint egy üdvözölt lélek, kinek örömeire szolgál, egy ideig köztünk lakozni, azonban e mellett nem annyira az az érdeke és szándéka, hogy a világot meg tanulja ismerni, mert hisz azt úgy is már ismeri és feltételezi, hanem inkább az, miszerint azt, a mit magával hozott s mire a világnak szüksége van, az emberekkel barátságosan közölje; Plato a mélyre hat, de inkább azért, hogy azt az ő lényével betöltse, semhogy annak titkait kifürkészsze. Ő magasra emelkedik, mert visszavágyik eredete helyére. Minden, a mit mond, egy örök egészre, szépre, jóra és igazra vonatkozik, mely után a vágyat minden kebelben felkölteni, felserkenteni igyekszik. A mit egyes dolgok tekintetében e földi tudásból sajátjává tett, az elolvad, elgőzölög módszerében, előadásában.“

Dr. Bászel Aurél.

GEORGE SMITH.

— Második cikk. —

III.

Mult cikkünkben már alkalmunk volt reá mutatni arra, hogy *Smith* ismételt keleti expedíciói alkalmával az *Izdubarmondakörön* kívül a régi babyloniai mythologia és irodalom egyéb nevezetes alkatrészeit is fedezte fel. Ezen sorban említendőek ezen hatalmas nép irodalmának oly emlékei is, melyekben a mythologia már nem eredeti vagy eposzszá alkotott, úgyszólván *primítív* fokán szemlélhető, hanem melyekben a mondai elemek már *alkalmazva*, egyéb czélokra feldolgozva, tünnek elénk. Alig tévedünk, ha azt állítjuk, hogy ezen feliratok relative *későbbi* korból valók mint amazok. Míg amott a mythoszalkotó lelki erő még egész közvetlen productivitásában mutatkozik és mellékes czéloknak, melyeket a szellem magasabb fejlődési foka teremt, nem szolgál, addig az utóbbiakban a mythologiai elemeket már oly combinációkban

szemléljük, melyek a szellemi fejlődés egy későbbi fokán létesülhetnek csak. A mythosz, mely *Samas*-ról és *Isztár*-ról beszél, harcaikról és viszontagságaikról regél, a szellemi fejlődés sokkal eredetibb fokának felel meg, mint a hymnosz, melyet az ájtatos imádó ezen istenekhez intéz. Még későbbi fejlődési fokot kell mint kulturtörténeti hátteret oda gondolnunk azon assyro-babyloniai *állatmesék* mögé, melyek *Smith* utolsó könyvének (The Chaldaean Account of Genesis) X. fejezetében vannak taglalva. *Smith* három ily állatmesét fedezett fel: a sasról és kigyóról szóló mesét, az ökörről és lóról, végre a rókáról mesélt. Bármily töredékes alakban legyenek is ezen állatmesék föntartva, mindenesetre pusztá létezésök is jelentékeny adatot szolgáltat az összehasonlító irodalomtörténet egy fontos kérdésének megoldásához: mily helyet foglalnak el, mily művelődési fokoknak felelnek meg a legkülönbözőbb népeknél oly általánosan elterjedt, és az eddigi adatok nyomán ítélve leginkább erkölcsanító czélokkal bíró állatmesék a világirodalomban!

Találkozunk velük a legműveltebb népeknél épen úgy mint a legvadabbaknál. Egyrésről ott vannak az ind nép állatmeséi, melyeket a Pancsatantra tartalmaz, és melyek fordítás útján (Kalilag ve- Damag) a persa, syr, (ezen szöveg legujabb időben fedeztetett fel Socié és közzététetett Bickell által), és arab irodalom ¹⁾ közvetítése folytán a közép-korban oly utazást tettek meg, minőt ritkán tett meg abban az időben valamely vállalkozó utas ²⁾; ott vannak a görögök és rómaiak, ott a germánok állatmeséi; ott vannak másrésről a polynésiaiak, kamcsadálók, indianusok meséi, melyekben elefánt, hyäna, egér, patkány egyaránt szolgálnak moralizáló czéloknak ³⁾; ott a hottentottok *Reinecke*-meséi, melye-

¹⁾ A Pancsatantra nyomán létesült arab irodalmi műveken (részint fordításokon részint pedig utánzásokon — minő Ibn' Arabsah: *Fâkihatalchulafâ* című munkája, kiadta Freitag, Bonn 1852 —) kívül, megemlítendő, hogy az arab példabeszédekben vannak számos állatmesék megőrizve. Al-Mejdâni az arab példabeszédekhez irt magyarázataiban sok helyen találtam ily magyarázatot: „Ezen példabeszéd azon mesére vonatkozott, melyet az emberek az állatok nyelvén beszéltek“ sat

²⁾ L. Müller Miksa *Essays* III. köt. „A regék vándorlásairól,“ 309 s köv. lap.

³⁾ L. Tylor *Die Anfänge der Cultur*, (ném. ford.) I. köt. 404 lap.

ket *Bleek* ismertetett,¹⁾ ott Dardisztán népeinek állatmeséi, melyekről jeles hazánkfia *Leitner*²⁾ nyujtott igen érdekes mutatóanyagot. *Smith*-nek köszönjük ezen mesék ókori elágazásának egyik fontos adatját. Azt gondolom, hogy az általa felfedezett állatmesetöredékek chronologice véve a legszélső határt képezik, melyet mai nap azok létezésére nézve kimutathatunk, és igen nevezetes, hogy ezen babyloniai állatmesék még szoros összefüggésben állanak mythologiai elemekkel. Remélhető, hogy a töredékeket kiegészítő későbbi felfedezések, melyek a *Smith* által megtört uton fognak utódai által eszközöltetni, ezen érdekes irodalomtörténeti kérdésre teljes világosságot fognak deríteni.

Midőn a *Smith* által felfedezett assyriai emlékek egyik részének régibb kort tulajdonitunk mint a másoknak, úgy ez nem positiv adatok alapján történhetik, melyeket az emlékeken szokásos utóiratok, vagy egyéb chronologiai támpontok nyujthatnak, hanem pusztá conjectura alapján, midőn a világtörténelmi fejlődés mértékét alkalmazzuk az ókor ezen emlékeire és az illető nép szellemének azon fejlődési fokát, melyet az egyik emlék tartalmának szerkesztése feltételez, összehasonlítjuk azon fokkal, mely nélkül a másoknak teremtése lehetetlen volna. Az emlékek, melyekről itt szólunk, Assurbanipal (Szardanapal) király nagy könyvtárában voltak egybegyűjtve és részint általa részint elődei által másoltattak le régibb példányokról. Csak a lemásolás idejét lehet chronologice meghatározni. A szöveg szerkesztése idejének pontos meghatározására még az irány sajtáságai sem elegendőleg biztos adatok, a mennyiben ismeretes, hogy vallásos természetű szövegek relative újabb időben is szeretnek ragaszkodni a régibb, s a közhasználatból már kiveszett irány tartásához. Midőn tehát ezen irodalmi chronologia kérdései oly fontosokká válnak, mint a mi esetünkben, egyedül benső mozzanatok dönthetnek csak, azon általános törvények, melyek minden nép szellemi fejlődésében és azon irodalmi tevékenységben, mely ezen fejlődés hű tükre, mutatkoznak mint uralkodók.

¹⁾ Reynard the Fox in South Africa, 1864.

²⁾ Dardisztánról irt munkájának I. füzetében (1871).

A chronologiai kérdés azonban ezen assyriai irodalomra nézve nem csak magában véve fontos; sőt sokkal nagyobb horderővel bír egy másik irodalmi körre nézve, melyben a Smith által felfedezett ékiratos mythologia képmásait találjuk: a héber irodalomra nézve. Felemlítettük már azon feltűnő szoros összefüggést, mely az Izdubar mondakört bezáró vizözön-monda között és azon elbeszélés között létezik, melyet a héber bibliában a vizözönről találunk. De ezen összehasonlítás nem elszigetelt valami, úgy hogy létezését pusztán véletlennek mondhatnók. Sokkal szorosabb ennél azon összefüggés, melyet az ujonnan felfedezett ékiratos emlékek egy másik sorozata mutat a Genesis elején található elbeszélésekkel, különösen azokkal, melyek a világ teremtéséről, az emberiség erkölcsi süllyedéséről, az ugynevezett bűnesésről, a soknyelvűség keletkezéséről szólnak. Az ékiratokban az erre vonatkozó elbeszélés a világ teremtését megelőző idővel kezdődik, midőn még csak Chaas létezett „midőn fennt az ég „még nem volt felépítve, és lennt a földön növény még nem sarjadzott, és a víz mélysége még nem törte át korlátait. „Mummu-Tiamat volt mindnyájuknak szülője. Ama vizek „kezdetben rendeztetének; de fa még nem nőtt, virág még nem nyílt; istenek még nem keletkeztek, egyikök sem; növény még nem nőtt és semmi rend még nem létezett . . .“ A teremtés az istenek keletkezésével veszi kezdetét, és a világosság, a légkör, és a föld teremtésével folytatódik (mely részlet azonban igen töredékes, összefüggésbe alig hozható alakban maradt meg), ezután az égi világító testek teremtetnek „*Uru-t* (a holdat) bocsátá ki, ki örködik az éjjel felett, „hogy az éjjel világosságává rendelje őt, a nappal kezdetéig „hogy a hónap hiányt ne szenvedjen és tartama rendes „legyen“, ezután *Samas* (a nap) jelenik meg keleten az ég határán „szépen formálva“ és „utjának indulva“. Ezen szöveg V. és VI. táblája majd csaknem egészen elveszett, a VII-iknek töredékei, melyet Smith Kujundzsik váromjainak futó-árokjaiban talált, az állatok teremtését adja elő a „hatalmas szörnyetegek“-ét épen úgy mint a „mezők barmaiét, a mezők állatai és a mezők férgei“-ét és a „városok állatai“-ét. A világteremtés folyamata az ember teremtésével éri el tetőpontját; az istenek az embert egyenes alaknak, a

bűnt nem ismerőnek alkotják és a beszéd nemes ajándékával látják el őt. Az istenség ezután hosszú beszédben megszólítja az ujonnan teremtett lényt, jogaira és kötelességeire oktatja őt, és állásának gyönyörűségét vezeti lelke elé. De ezen állapot nem tart soká, az ember enged a kísértésnek és sülyed. Hogy miként nyilvánult e kísértés, az a felfedezett emlékekben nem található; de azt, hogy léteztek erre nézve assyriai elbeszélések, még pedig olyanok, melyek a héber Genesis erre vonatkozó elbeszéléseivel közel összefüggésben állanak, az kiviláglík azon körülményből, hogy számos babyloniai ábrákon találunk fát, melyet két szárnyas emberi alak őriz (kerubh, látunk ugyancsak egy fa előtt (melyet Smith *szent* fának nevez) két emberi alakot ülve, kik kezüket a fa gyümölcse felé terjesztik ki, az egyik alak mögött pedig kigyót látunk. Az isten fájáról, erdejéről és ligetéről pedig a többi assyriai szövegben — többször az Izdubar mondákban is — gyakran történik vonatkozás. — Az ember sülyedése után az istenség átkot mond az emberre és a szörnyetegre, mely az ember sülyedését okozta.

Minthogy czikkem ezen részében csak azon assyriai emlékekre szándékozom vonatkozni, melyek a Genesis elbeszéléseihez szoros rokonságot mutatnak, csak futólagosan akarva megemlíteni Smith felfedezései közül azon ékirat-táblákat, melyek *Dibbara* isten viselt dolgait beszélik, valamint azon kicsi, de fölötte érdekes mondát, mely a *Zu* isten büneiről szól¹⁾, hogy áttérhessek a babyloniai toronyról szóló mondára, melyet Smith 1875-ben fedezett fel az ékiratok között és a Chaldaean Account etc IX. fejezetében töredékesen ismertetett. Azóta ezen monda *Boscarven* által eszközölt fordítását a londoni „*Society of Biblical Archaeology*“ által kiadott *Records of the Past*¹⁾ legújabb (VII) kötetében is

¹⁾ Chaldaean Account of Genesis etc. VII. és VIII. fejezetei.

²⁾ Nem akarom elmulasztani az alkalmat, hogy ezen gyűjteményt, mely az aegyptomi és assyriai régiség legfontosabb szövegeit mutatja be a legjelesebb szakférfiak által eszközölt és tájékozó bevezetésekkel ellátott fordításokban, és melyből eddig 1873 óta már 7 kötet jelent meg, (néhány kötet változatlan újabb kiadásokat is ért), a régiségtudomány iránt érdeklődő közönségnek ne ajánljam figyelmébe. Mind a nagybecsű gyűjtemény olcsó ára, mind pedig nem annyira a szaktársakra mint inkább a művelt közönségre számító szerkezete, minden tekintetben könnyen hozzáférhetővé tesz. Az egyes kötetek felváltva aegyptomi és assyriai szövegek fordításait tartalmazzák izlésteljes kiválasztásban.

találhatni. Fájdalom, a Smith által felfedezett szövegnek igen sok érezhető hézagai vannak, melyeken még a combináció sem segíthet. De ezen hézagosság daczára a szöveg tartalmát minden kétségen fölül lehetett constatálni. Az emberek az isteneket megharagítják bünös cselekedeteik által, „szívük röszt volt . . . gonosz volt az istenek atyja ellen.“ Erre az istenség „összszavarja nyelvét aprajának nagyjának“ és épületeket elrontja. „Erös építményüket, melyet nappal alapítottak, erös éjjeli építésüket tökéletesen tönkre tette“ „És ha „ragjában ekként a beszédet szétzavará, és hogy elszéleszsze „öket, az volt iparkodása. Ezen határozatát kibocsátá és tanácsuk megzavarodott . . . a munka folytatását megszünteté (ugy hogy helyre nem) állott a szentély“ . . . . . „Kesservesen siránkoztak Babilu-ban . . . igen nagyon szomorokodtak . . . szerencsétlenségük miatt és . . . .“.

Minden olvasót kétségkívül meg fogja lepni azon egybevágóság, melyet ezen assyriai szövegtöredék azon elbeszélés magvával mutat, mely a héber Genesis XI. fejezetében v. 1—8 van feldolgozva. A vonatkozott héber szöveg ezen anyagi egybevágóságon kívül, még locális tekintetben is tisztán mutatja Babilonnal való összefüggését, ugy hogy már régóta az exegeták is kerestek mindenféle összeköttetést, az ott elbeszéltek között és Babylon között. Természetesen míg maguk a babilon-assyriai traditiók nem voltak ismeretesek, az összefüggés, melyet kerestek, csak topographiai természetű lehetett. Eichhorn és von Bohlen óta *Belus*-templom romjaira gondoltak, mely másképen inkább *Borsippa*-templomnak neveztetik (Borsippa a régi Babilontól nyugotra van) és melynek fennmaradott romjait a nép mai nap is *Birs Nimród*, azaz: Nemród tornyának nevezi. Ezen nézetet *Tuch* még bővebben, ámbár az összefüggés felfogását némileg módosítva adja elő¹⁾. *Schrader*, ki szintén ezen romokkal hozza összefüggésbe a bábeli toronyról szóló elbeszélést, közli is az ékirati szövegek azon helyét, mely ezen régi befejezetlenül maradt szent épületnek Nabukodonozor király által való helyreállit-

¹⁾ Dr. Friedrich Tuch's *Commentar über die Genesis*. Zweite Auflage. (Halle, 1871.) 215 lap k. k.

tatásáról szól: „A föld hét világosságainak temploma, Borsippa tornya, melyet egy régiebb király épített, de melynek csúcsát nem készíté el, sok idő óta romlásnak indult . . . .
 „Hogy helyreállítsam ezt, arra indította Merôdakh, a nagy isten lelkemet.“¹⁾ Már mostan a nevezett tudósok véleménye szerint kétségtelen dolog volna, hogy Borsippában, Babylon tözsomszédságában egy ősrégi szent épület létezett valamikor, mely a mai 84 lábnyi magasságu Birs Nimrud-dal azonos, melynek csúcsa azonban Nabukodonozor idejéig hiányzott. Ezen király idejéig az őskor amaz imposans maradványa mindenkire egy el nem készült, befejezetlenül maradt építmény benyomását tette és így füződhetett hozzá azon monda, melyet a héber traditio a Babel tornyáról beszél.

Azt nem akarjuk vitatni, valjon csakugyan ilyen historiai dolog adott-e okot a szóban forgó elbeszélés keletkezésére. Természetesnek találjuk azt, hogy ha igenis ezen Birs Nimrud befejezetlen volta és csúcsának hiánya volt azon kérdés, melyet a szóban forgó monda törekedik a maga módja szerint megfejteni, ezen megfejtés nem keletkezhetett legelőször héber körökben. Mily időben keletkezhetett is volna köreikben mint eredeti felelet azon kérdésre, hogy miért nincsen csúcsa e nagyon magas toronynak? Valjon akkor, midőn közösen élt ott a sémi közösségtől még el nem vált héberség a sémiség többi ágaival, melyek ama ősrégi időben még szintén nem váltak volt szét külön fajokká? Ezen történelem előtti időben alig volt még ott a torony, és a soknyelvűség kérdése sem léphetett a faji élet fokán élő régi ember lelke elé. Évezredekkel később pedig, a fogság ideje alatt már Nabukodonozor alkotásai véget vettek azon problémának, melyet az elbeszélés állítólag megoldani akar. De ne siettessük a kérdés megoldását, mielőtt felhoztuk volna mindazon mozzanatokot, melyek a megoldást elősegítik.

Jelenítsük ezért még egyszer lelkünk elé mindazon Smith által felfedezett babyloniai mondákat, melyek a héber traditiókkal szoros összefüggést mutatnak. Jóformán a héber

¹⁾ Die Keilinschriften und das alte Testament (Giessen 1872) 38 - 41 lap.

Genesis könyve elejének egész tartalmát találjuk képviselve azokban: a teremtés elbeszélését, a bűneségről, a víz-özönről és az emberiség elszéledéséről s a soknyelvűség keletkezéséről szóló elbeszéléseket. Mindnyájukra nézve egybe-vág a két nép irott emlékeinek előadása nem csak a tartalmat, hanem még egyes jellemző irányfordulatokat tekintve is. Ez már a kivonatos fordításban közlött assyriai szövegdarabokból is kitűnik és eltagadhatatlan ténynek mutatkozik, ha pl. még felhozzuk, hogy az assyriai világteremtési traditióban nem hiányzik e fordulat sem, hogy „az istenség látá azt, a mit teremtett és ime jónak találta“: a héber genesis előadásának egyik jellemző sajátossága.

Azon, a fentebbiekben jelölt szoros viszony, mely a Smith György által felfedezett ékiratos emlékek között és a héber szövegek hasontartalmu elbeszélései között kétségtelenül fennáll, már az Izdubar mondanakör bemutatása óta foglalkodtatja azon tudósokat, kiknek kutatásai körébe vágnak az ó-kor ezen nevezetes tüneményei, és a „*Chaldaean Account of Genesis*“ megismerése óta csak a leggondtalanabb felületesség bír kitérni azon önmagától felmerülő kérdés elől: mi által támadtak és mily tüneményben találják magyarázatukat ezen megegyezések?

Foglalkoznak vele történészek, ékirat-kutatók, bibliai philologusok, philologusok egyáltalában, és mindenkinek figyelmét felkölti azon nevezetes jelenség, hogy az ékirati eredeti szövegek sokkal meglepőbb hasonlóságot mutatnak a héber szövegek tartalmával, mintsem mutatnak Berossus Apollodorus, Abydenus, Nicolaus Damascenus, Alexander Polyhistor, Hestiaeus, Damascius azon helyeivel, melyekben a régi babyloniai traditiókról van szó, és melyekről sokan azt állították, hogy szerzőik a héber traditiók nyomán ferczeltek állítólag babyloniai elbeszéléseket, hogy a régi dolgokban való jártasságot fitogtassanak és olvasóikat tévutra vezessék.)¹⁾ Most nem csak azon régi írók becsülete van megmentve, hanem a babyloniai traditiók hasonlósága a héberekkel még elevenebben áll előttünk, mint ama görög szövegek nyomán sejtthettük volna. Mily váratlan bővülése

¹⁾ V. ö. Nyelvt. Közlemények. XII. 229. 12p.

nyilik ezen kérdés megoldása vagy éppen csak feltevése által is a tudománynak, arról meggyőződhetünk, ha kezünkbe vesszük a legjelesebb német assyriológ *Schrader Eberhard* tanár ily című munkáját: „*Die Keilinschriften und das alte Testament.*“ Ezen munkának, mely az ékirati szövegek viszonyát a bibliai szövegekhez veszi tárgyalás alá, lényeges tartalma csakis külsőségekre, szóegyezésekre, chronologiai adatokra, tulajdonnevek alakjaira vonatkozhatik csak; a héber irodalom azon részletéről szóló cikkek, melylyel Smith felfedezései állnak viszonyban, és melyek a 385 lapból álló munka 40 lapját foglalják el, oly soványoknak tűnnek elénk az ujonnan felfedezett szövegek láttára, hogy a jeles munka ezen részét ma, tehát négy évvel megjelenése után, máris elavultnak és a tudomány mai állását tekintve teljességgel hiányosnak nevezhetjük.

Kérdésünkre csak háromféle felelet lehetséges: vagy 1) a tárgyalt mondák eredetileg a héberek nemzeti mondakincsét képezték, és tőlük kölcsönözték a babyloniaiak, vagy 2) a héberek vették át azokat a babyloniai néptől, vagy végre 3) egyikük se vette át a másiktól, hanem a mondák keletkezése visszanyul ama ősrégi időbe, midőn a *sémiség* még osztatlan egységben élt együtt; ekkor keletkeztek ezen mondák, mint a faj közös birtoka, melyet az egyik népegyén Palaestinába, a másik Babyloniába vitt magával és dolgozott fel később saját egyéniségének mértéke szerint.

E fontos történelmi kérdésekre nézve sikerült e sorok írójának nézetét egy nagyobb összefüggésben fejtegetnie a „Chaldaean Account“ megjelenése előtt és megelégedéssel mondhatja el most, hogy Smith legutolsó fölfedezései csakis megerősítették azon nézetben, melyet nyilvánosságra kerülésök előtt alkotott és kifejtett. Jövő cikkünk feladata lesz, mindenekelőtt bemutatni azt, mily álláspontot foglal el maga Smith, a felfedező, a feltett kérdésekre nézve, továbbá megrostálni a felsorolt háromféle feleletet, és arra határozni el magunkat, mely közülök a történelmi ténylegességnek leginkább megfelel. A sémi faj *receptív* természete ekkor ezen faj történelmi életének két pontján fog mutatkozni.

(Vége a III-dik füzetben.)

Goldziher Ignác.

ἄθλοῦ. Mert habár a két nővérnek (Antigone és Ismenének) nem is volt részök szüleik és fivéreik halálában, mégis ezen halál veszteségökre történt és mint reájuk is kiható gyalázatot tekinthették. Erre nézve vessük össze a szép helyet Oed. Tyrannus 1486—1503. v.

Dr. Bászel Aurél.

GEORGE SMITH.

— Harmadik (befejező) cikk. —

IV.

Mint a tudomány sok egyéb kérdéseiben, úgy azon kérdésekben is, melyekkel ezen kísérletünk foglalkozik, azt tapasztalhatjuk, hogy nem mindig azok, kik a tudomány valamely terén az anyagot fel bírták fedezni, azt használhatóvá és a kutatás megbízható forrásává bírták tenni, egyszersmind azok, kik elég elfogulatlanok volnának arra, hogy e felfedezett anyag helyét valamely nagyobb történelmi csoportban ki bírnák jelölni.

A felfedezőknek meg szoktak lenni előítéleteik; lelkesedésük, entuziasmusuk néha eltakarja előlük a teljes világosság fényét, és innen jó, hogy halhatatlan munkájuk könnyebb része, mely kevesebb verejtékkel jár, de mely által az egész munka teljessé válik, másokra szokott maradni.

Példa erre a legujabb időben a hires, fáradhatlan *Schliemann*.

Ezen párhuzamot azonban csak *cum grano salis* akar nám érvényben hagyni. Azon következtetéseket, melyeket *Smith* az általa felfedezett és a komoly tanulmány számára ugyancsak általa előkészített anyagból vont, nem hasonlíthatjuk össze azon következtetésekkal, melyeket *Schliemann* fűzött a hel len régiségnek általa felfedezett részéhez, valamint a két oldalról való felfedezések egész természetük szerint is különböznek egymástól.

Ha csak azt az egy ítéletet ejtem ki, hogy t. i. *Smith*-t következtetéseiben a tulságos óvatosság, sőt mondhatnám félénkség jellemzi, — nem lesz többé szükség arra, hogy a két rendbeli felfedező viszonyát és hanyatlatát felfedezéseik

irányában még bővebb ellentétbe helyezzem egymás ellenében. Smith-t, felfedezéseinek felhasználásában az angol tudóst minden tekintetben jellemező „cautiousness“ által látjuk lebilincselve. A merész és az őt folyton kísérő jó szerencséjébe bizó felfedező, midőn az általa rövid idő alatt ernyedetlenül felhalmozott anyagot egymaga alkotta össze egy teljes rendszerré, megállott azon fontos kérdések előtt, melyeket mult cikkünk végén mint az ezen anyag láttára legközvetlenebb előtérbe tóduló problémát jeleztünk. A problémát észreveszi, sőt meg is pendíti a kérdést, öntudatát ki nem kerülheti, szól is róla: de felelet helyett azt mondja, hogy nincsen kedve felelettel szolgálni. Ezen körülményt a tudomány annál inkább kénytelen „sajnos tudomásul“ venni, mert csakis ezen ovatosság tette lehetővé, hogy a probléma oly avatatlan emberek kezébe kerülhetett, mint pl. egy *Heibert Henrik*, gerai gymnasiumi tanáréba, kinek könyvét olvasva alig juthatna oly tudós, ki az anyagot nagyon közelről nem ismeri, azon gondolatra, hogy itt komoly dolgokról van szó.¹⁾

„Azon kérdésbe“ így szól Smith legutolsó munkájának végén, „hogy a két nép melyikénél, a hébernél-e vagy pedig a babyloniainál eredetiek ezen régi hagyományos elbeszélések, és milyen időből való azoknak átkölcsönzése, kész-akarattal nem bocsátkoztam. Megelégszem itten annak kiemelésével, hogy a hagyományos elbeszélések tartalma nem csak a babyloniai feliratok szerint, hanem a héber előadás szavai szerint is az Euphrates völgyének szomszédságán, különösen pedig Babylonián függ.“

Smith ennél fogva nyíltan hagyta még a kérdést, melyet kikerült ugyan, de megjelöletlenül nem hagyott. Ezen óvatos eljárásnak aligha nem egyik főkutforrása azon merev tradi-

---

¹⁾ *Vom Paradies bis zum Schulfmeer*. Parallelen zwischen biblischen und auserbiblischen Berichten von Dr. *Heinrich Heibert*, Gymnasiallehrer in Gera. (Gera, Griesbach, 1877.) Ezen „munka“ eredetileg mint gymnasiumi program-értekezés jelent meg. A szerzőnek volt egy ügyetlen barátja, ki megtette neki azt a szolgálatot, hogy az értekezést a „Daheim“-ban megdicsérje. Ezen dicséret, fájdalom, felbátorította őt, hogy igénytelen értekezését bővítve juttassa a nagy világ elé a fennitidézett cím alatt, mely, mint sejttem, utánzása akar lenni *Ebers György* egy igen derék munkája czimének: *Von Gosen zum Sinai*, melynek azonban mind tartalma mind pedig iránya egészen más eszmeköröket tár elénk.

tionális álláspont, melyet az angol tudósok a bibliai kérdések irányában rendszerint elfoglalnak. Smith felfedezései hazájában talán elvesztik egész értéküket, ha a felfedező belőlük olyan következtetéseket von, melyek ama tradicionális álláspont megdöntését elősegítik.

Mert a fennforgó irodalomtörténeti kérdésre való azon háromféle felelet között, melyeket a III. fejezetben (lásd 110. lapon) egymás mellé állítottunk, a tényállás józan megvizsgálása után csakis a második bizonyulhat igaznak. A héberek őstörténeti tradíciói héber feldolgozásai azon ősrégi babyloniai eredetinek, mely a Smith által felfedezett és a fönntebbiekben tárgyalt szövegekben van előttünk. Ezen mondákkal a héberek azon időben ismerkedtek meg legelőször, midőn az ugynevezett fogság ideje alatt legelőször volt alkalmuk közvetlen érintkezésbe jönni a hatalmas babyloniai műveltséggel. Az átvett mondákat saját nemzeti és vallásos egyéniségük mértéke szerint dolgozták fel irodalmukban. Monotheisticus szellemű és irányu elbeszéléseket alkottak belőlük. Ezen tételek bővebb és minden oldalról való bebizonyítása sokkal több tért foglalna el, mint a mennyit ezen már amugy is kellettinel hosszabbra nyult cikksorozat számára igénybe venni bátorkodhatnám. Nem is az a feladatom e helyen, hogy az olvasót a módszeres kutatás menetével fárasztzam és szeme láttára vigyem végbe azt a műtétet, melynek eredményét bemutatni, lehet csak dolgozatom ezen részének célja. Azért azt az egy mozzanatot emlitem fel csak, hogy a héber irodalom csakis azon részében találunk vonatkozást az őstörténeti mondákra és azon fogalmakra, melyek abban szerepelnek, melyekről senki kétségbe nem vonja, hogy a fogságban vagy utána, az állam restaurációja után, keletkeztek. Ezen tényből az tűnik ki, hogy a fogság előtti írók és költők ama hagyományokat még nem ismerték.

Ennélfogva szó sem lehet arról, hogy a babyloniai elbeszélések a héber irodalomban található eredetiek másai volnának. De arról sem, hogy a mondák mindkét oldalon visszanyulnának a sémi őskor azon homályos korszakába, midőn a sémiséghez tartozó egyes törzsek még a közös faji életből ki nem váltak volt.

Ezen utóbbi feltevés ellen alig szükséges nyomatéko-

sabb érveket felhoznom, mint azt, hogy azon mondák, melyeknek eredeti hazáját keressük, semmi egyéb sémi népnél nem találhatunk, mint épen az assyriai és a héber népnél. Ha közös sémi ősbirtokot képeznének, okvetlenül kellene nyomuknak lenni az ó-arab vagy a phoenikiai traditióban. Pedig nem találjuk nyomát ottan, ámbár a phoenikiai kosmogoniának egy hellenizált — de minden esetre eredeti phoenikiai adatokból kiinduló — előadását bírjuk a *Sanchuniathon*-féle adatokban, melyeknek *Philo Byblius* által közlött versiója Eusebius és Porphyrius munkáiban fenntartott számunkra.¹⁾ Ezen külső bizonyíték mellett még egy fontos belső ok is tiltakozik ezen mondáknak a sémi közösség korában történt képződése ellen. El nem képzelhető ugyanis, mert lélektani képzelenség, hogy azon ős időben, midőn a sémi emberek egymástól még el nem válva közösen alkották meg azon szellemi — hogy úgy mondjam — mindennapi kenyeret, melyet a közös nyelv és közös mythosz tartalmaz, szellemük már annyira fejlődött légyen, hogy olyan problémák megoldása képezte volna közös foglalkozásukat, melyek a szellemi fejlődés sok ezeréves multját, melyek érett ethikai felfogást és világnézetet, a föld és az azt lakó népek sokféleségének öntudatos ismeretét és átgondolását, egyszóval a lelki élet speculativ irányát tételezik fel. A szellem ilyféle működése és ezen működésnek irodalmi emlékeit a *praehistoricus* emberiséggel összefüggésbe nem hozhatjuk, és csudálni való dolog, hogy akadt egynehány jó hirnevű német tudós, közöttük *Schrader* és *Duncker*²⁾ és az ifjabb *Delitzsch*³⁾, kik a fennforgó kérdést a *praehistoricus*, faji időbe való utalás által vélték megoldásához közelebb vezetni.

V.

Kutatásunknak fent bemutatott eredménye ismét emlékezetünkbe idézheti vissza azon gondolatsort, melynek ezen cikksorozat bevezető szavaiban adtunk kifejezést.

¹⁾ I. ezekről *Nyelvt. Közlem.* XII köt. 229 lap.

²⁾ *Geschichte des Alterthums.* 4. kiadás. (1874.) I. kötet 186 l.

³⁾ *Smith* utolsó könyvének német átdolgozásában (Lipscse, 1876.) 305 l. „Den Schlüssel zu diesem Wechselverhältniss bietet die von der alttestamentlichen Schrift vielfach bezeugte Thatsache, dass Babylonien, speciell Südbabylonien, die Wiege des hebräischen Volkes gewesen“.

A sémi faj egyik jelentékeny tagjának, a hébernek, ki-válólag receptív természetű szellemi irányát tünteti fel előttünk; de egyszerűs mind, mint ugyanazon alkalommal kiemel-tük, a receptív szellemi irány azon nemét, mely nem elégszik meg a magába befogadott anyag megőrzésével és, legjobb esetben, tova terjesztésével, hanem mely a recipiált anyagot szellemi munka által sajátjává alakítja, mely a befogadott idegen elemet saját egyinéségének kiegészítő és szerves al-katrészévé bírja átmódosítani. Azon eredetileg babyloniai hagyományokon, melyek relative késő historiai időben utat találtak a héber nép szellemi inventáriumába, nem veszi észre az olvasó, hogy idegen elemet képviselnek a nemzet szellemi kincstárában. A babylonismus külső bélyege egészen eltűnt róluk, és a nélkül hogy a kutató fel ne ismerhetné idegen elemeiket, oly annyira át vannak hatva attól, mi az akkori héber szellemet a babyloniaiától megkülönböztette, a monotheis-ticus világnézettől, hogy alkalmasnak kínálkoztak arra, hogy a héber nemzeti irodalom bevezető fejezeteit képezzék.

De hátha innen jutottak a babyloniaiakhoz? — Nem kerülhettek a babyloniai néphez ezen kutforrásból. Nem azért nem, mert eredeti assyro-babyloniai voltuk minden kételyen felül ki volna mutatva, hanem épen ellenkezőleg azért nem, mert az assyro-babyloniaiak is máshonnan vették és azon forrás, melyből hozzájuk jutottak, az ujabbkori felfedezések által szintén fel van derítve.

A babyloniai nevezet alatt ismeretes műveltséget te-kintve ugyanis két chronologiai és ethnográfiai réteget le-het megkülönböztetni, melynek nyelvi képviselőit az ékírások két nemében találjuk: az ugynevezett *proto-chaldaei* máskép *skyth* vagy ujabban leghelyesebben *akkádnak* nevezett ékíra-tokban egyrésztől, és a sajátképeni *assyrr* ékíratokban más-résztől. Igen gyakran találkozunk ezen különféle ékíratoknak számok szerinti megkülönböztetésével. Amazok *másod-* eme-zek *harmadosztályu* ékíratoknak neveztetnek ilyenkor, míg az *első osztályuak* alatt, melyek az ékírás legfejlettebb, már tö-kéletesen alphabeticus fokát tüntetik fel, az árja, közelebből ó-persa — a zend nyelvet megelőző persa nyelv-fokot képviselő — ékíratokat értik, melyen a persák irtak, midőn Babylonia hatalmukba került. Dareios ily ékíratokba foglalta viselt dol-

gainak elbeszélését a híres *belisztuni* feliraton, ily ékiratokat mutatnak Persepolis és környékének régi emlékei, ilyeneket a Van tó környékén talált örmény feliratok és Ninive s Babylon, az Euphrates nyugati határán levő romok némely írott emlékei, melyeknek megfejtése által legelőször *Grotefend* 1802-ben megalapította az ékiratok megfejtésének tudományát, mely később a harmadik, és végre a második osztályu ékiratok graphikai és linguistikai természetének felismerése által ezen tudomány mai tökélyére vergődhetett.

Az ékirást legelőször használta Babyloniának legrégebb műveltségét képviselő azon nép, melynek *nem-sémi* természetében mai nap kételkedni sem lehet már. Ezen műveltséget az ékiratok használatával együtt (mely természetszerűleg az idegen nyelvszerkezethél fogva, melyhez alkalmazkodnia kellett, némi lényeges módosulást szenvedett) átvitte az *assyri* neve alatt ismeretes *sémi* nép, mely körülbelül a XVI. században Kr. e. a proto-chaldaicus, vagyis jobban *akkád* uralmat megdöntötte, és a melyet később a persa uralom vetette ki nyergéből. Ez utóbbi nép aztán szintén gyakorolta az ékiratok használatát. Az írás ezen módja ennél fogva három nyelvosztálynak szolgált: szolgált *sémi*, szolgált *árja* és szolgált oly nyelvnek, melyet *faute de mieux* ezen hovátovább tarthatatlan elnevezéssel illetnek: *turáni*. Az ugynevezett turáni osztályba tartozó nép használta legelőször Babyloniában; minden bizonytal ezen nép találta is fel. Mert a sémi nyelvek természetével ezen írás ép oly kevéssé fér össze, mint péld. a másik oldalról az arab írás tökéletesen alkalmatlan a török nyelvek írásbeli visszatükröztetésére, melyre azonban ugyanazon okokból tukmálódott reá a sémi nyelvből kiinduló írásmód mint pár ezer évvel előbb egy a törökkel rokon nyelv alapján keletkezett írás reá tukmálódott egy sémi nyelvre.¹⁾ Ezen proto-chaldaicus vagy rosszabbul turáninak nevezett nyelv természetének felismerésére nézve post multa discrimina rerum legujabb időben egy nagy lépéssel közeledtünk az igazsághoz. Mig ezen ékiratosztály legelső felfedezői róla eleinte csak azt mondhatták, hogy sem a sémi, sem az árja osz-

¹⁾ V. ö. Fr. Lenormant *Essai sur la propagation de l'Alphabet phénicien dans l'ancien monde* 2 kiadás, (Paris 1875) I. köt. 48. lapon.

tályba nem tartozik, addig ez idő szerint az ezen ékiratokkal foglalkozók egy positiv nyelvosztályba képesek azt sorozni, felismervén annak altaji természetét. A finn-magyar és török-tatár nyelvcsaládokhoz jár legközelebb mind grammatikai szerkezetét, mind pedig szótári anyagát tekintve; ezek mellett azonban idegen elemek is vegyültek ezen nyelvtypus közé. Csak az egy *Halévy* vonta az akkád ékiratok ezen nyelvi természetét kétségbe, midőn az 1874-ik évi *Journal asiatique*-ban makacsul ragaszkodott azon állításához, hogy az akkád ékiratok ugyancsak sémi nyelvet tartalmaznak, csakhogy más, a séminek elismert ékiratokétól különböző *graphikai* rendszer szerint kifejezve. Szerinte az akkádság nem *nyelvtypus*, hanem csak *írástypus*. Ezen állítás, melyre nézve Halévy egészen elszigetelve áll, azóta alaposan czáfoltatott meg *Schrader*¹⁾ és *Lenormant*²⁾ által, mely utóbbi *Études accadiennes* című, több füzetben megjelent munkájában az akkád nyelv természetét mind nyelvtani, mind szótári tekintetben eddig a legtágasabb kiterjedésben fejtette meg.³⁾

Ezen akkád nyelven kifejezett műveltség legelső rétege azon kulturának, melyet később a sémi babyloniaiak az írással együtt átvettek és fejlesztettek sémi irányban, midőn az akkád irodalmat lefordították a sémi assyr nyelvre (innen van azon számos *bilinguis* ékirát, mely az akkád nyelv tanulmányát lényegesen elősegítette és az akkád ékiratok megfejtésének alkalmas ellenőrizését tette lehetővé) vagy az irodalom egyéb nem épen lefordított részét feldolgozták.

Azon mondák és hagyományok is, mely ezen értekezésünk tárgyát teszik, kétségkívül az akkád nép birtokát

¹⁾ *Ist das Akkadische der Keilschriften eine Sprache oder eine Schrift?* Zeitschrift der D. M. Ges. XXIX. köt. (1875.) 1—52 l.

²⁾ *La langue primitive de la Chaldée* (Paris 1875).

³⁾ Sajnálni való, hogy az akkád nyelvészettel foglalkozó tudósok, kik ezen nyelv altaji természetének bebizonyítására természetesen nagyon sokszor jönnek azon helyzetbe, hogy *magyar* nyelvtényeket használnak fel, épen a mi nyelvünkre nézve sokszor szörnyű tájékozatlanságot árulnak el, és így kutatásuknak különben nagy evidentiával bíró eredményeinek hitelességét csorbitják. Mit szóljon a magyar nyelv viszonyaival nem épen ismeretlen olvasó, ha azt látja, hogy ily magyar szók, minők pl. *kormány*, *ország* stb. használtatnak fel altaji szóhasonlításokra? De ezek és ilyenfélék csak egyes botlások a részletekben, melyeknek felhozásával nem szándékom a *vue générale* hitelességét bántani.

képezték eredetileg és a vallás leglényegesebb elemeivel együtt átszállottak az akkádságot legyőző és az uralomból kiszorító sémiekre. Hogy a dolog csakugyan így áll, azt leginkább bizonyítja azon körülmény, hogy számos istennév, melynek az assyr-babyloniai vallásban lényeges szerepe van, és mely a szóban forgó mondákban is lépten-nyomon előfordul, *akkád* eredetűnek bizonyult, semmiféle sémi nyelvből nem magyarázható, de az akkád ékiratokban megvan és csakis az akkád nyelvben találja etymonját. Ilyenek p. o. *Isztar, Bin, Hea, Ninip* stb., melyek ezen mondaköröknek központjait képezik, és nem viselhetnének ily előkelő szerepet, ha az egész monda nem mutatna vissza oly eredetre, melyben ezen mythoszi kifejezések otthonosak voltak.

Az assyr-babyloniai mondakörök tehát sémi alakjukban szintén *receptió* folytán váltak a sémi nép szellemi birtokává. A héber kölcsönzés már másodlagos kölcsönvétel. Azon körök, melyekből a héber nép szellemébe és irodalmába kerültek ezen hagyományok, a maguk részéről is csak úgy vették át azon néptől, melyet a hatalomra nézve ki birtak ugyan szorítani, de melynek szellemi tulsulya az alantabb fokon álló hódítókat a maga hatalmának vetette alája.

A sémiektől receptív szellemi életének épen tárgyalt két mozzanata egyszersmind ezen művelődési irányon belül *külföldi fokokat* tüntet elénk. Mig ugyanis a babyloniai sémiektől a kívülről befogadott anyagot csak *külsőleg* sajátították el és nem birták oly mértékben szellemük sajátjává átalakítani, hogy róla az idegen eredet nyomai eltűnjének, addig a kanaáni sémiektől lelki életük idegen, befogadott elemeit nemzeti tudatuk *szerves alkatrészévé* birták feldolgozni.

Látjuk mindezekből, hogy Smith felfedezései nemcsak a babyloniai régiségtudományra nézve bővítik a látkört, hanem az ókori kultúrtörténet egy nevezetes fejezetére nézve a tudományos gondolkodásnak számos új kérdésre és ezek tanulságos megoldására adnak alkalmat.

Goldziher Ignác.